

Grote clausilia (*Balea biplicata*), Aardschijfje (*Lucilla scintilla*) en Genaveld tonnetje (*Lauria cylindracea*) als nieuwe vondsten op de Sint-Pietersberg bij Maastricht: drie verschillende verklaringen?

Gerard Majoor, Jelle Lever, Arjen de Groot en Bert Lever

New findings of *Balea biplicata*, *Lucilla scintilla* and *Lauria cylindracea* near Maastricht

In 1987 we adopted *Balea biplicata biplicata* as a new inhabitant of Mount Saint Peter, a cretaceous hill south of Maastricht. In 2006 for the first time on this hill we found in soil samples *Lucilla scintilla* and *Lauria cylindracea cylindracea*. We speculate on different mechanisms that may have accounted for these additions to the malacofauna of this hill, including unintentional introduction, transportation from a nearby site, and unusual collection of soil samples.

Inleiding

De Sint-Pietersberg bij Maastricht was tot in de vorige eeuw beroemd vanwege haar voor Nederland bijzondere natuurhistorische waarde (Van Schaik *et al.*, 1938). Sinds 1928 is de heuvel echter steeds verder in dagbouw afgegraven ten behoeve van de cementindustrie, waardoor die waarde aanzienlijk is afgenomen (Lever, 1983).

Over de landslakkenfauna van deze krijtheuvel werd al in 1883 gepubliceerd, maar helaas waren de aanduidin-

gen van de vindplaatsen van de beschreven soorten te globaal om daar latere ontwikkelingen in de landslakkenfauna op de Sint-Pietersberg aan te kunnen relateren (Ubaghs, 1883). Datzelfde geldt voor publikaties uit 1927 waarin 18 soorten landslakken werden gelocaliseerd in "St. Pieter" (van Benthem Jutting, 1927), uit 1932 waarin 27 soorten van de "Pietersberg" werden genoemd (van Regteren Altena, 1932a,b) en uit 1947 waarin 26 soorten werden gelocaliseerd in "St-Pieter" (van Benthem Jutting, 1947).

Pas tussen 1950 en 1953 werden 16 vindplaatsen van landslakken op de Sint-Pietersberg nauwkeuriger beschreven (van Regteren Altena, 1958). Tussen 1981 en 1984 herhaalden twee van ons de inventarisatie van Van Regteren Altena (Lever & Majoor, 1987) en in 2005 en 2006 de vier auteurs van dit artikel nogmaals, om eventuele veranderingen in de landslakkenfauna ten gevolge van de voortschrijdende afgraving van deze heuvel te monitoren. Ten aanzien van een veronderstelde afname of verdwijning van een soort blijft daarbij altijd de onzekerheid of er wel uitgebreid genoeg en op de juiste plaatsen gezocht is (Majoor & Lever, 2003). Anderzijds is de vondst van een nieuwe soort een hard gegeven. Wij rapporteren hier over *Balea biplicata biplicata* (Montagu, 1803) die wij al in 1987 aan de malacofauna van de Sint-Pietersberg hadden toegevoegd en over *Lucilla scintilla* (Lowe, 1852) en *Lauria cylindracea cylindracea* (Da Costa, 1778) die daar in 2006 voor het eerst werden aangetroffen. Wij speculeren over verschillende verklaringen voor het vinden van deze nieuwe soorten.

***Balea biplicata*: een kolonist?**

Van Regteren Altena (1958) vermeldde in zijn inventarisatie van de landslakken van de Sint-Pietersberg tussen 1950 en 1953 dat hij in aanspoelsel van de Maas alleen drie lege huisjes van *Balea biplicata* had gevonden. Daarnaast memoreerde hij dat de soort in Limburg levend bekend was van stenen die langs de Maasoever waren aangebracht (vermeld voor St-Pieter in Van Benthem Jutting, 1947). Tussen 1984 en 1986 vonden wij de soort levend op twee plaatsen tussen de Maas en de voet van de Sint-Pietersberg en in 1987 op een uit natuursteen gemetseld fundament langs de Zonnebergweg, halverwege de helling aan de Maasdalzijde (Lever & Majoor, 1987; Majoor & Lever, 1989). In 2001 vonden we *Balea biplicata* voor het eerst op de westhelling van de Sint-Pietersberg (Majoor & Lever, 2003). Deze "natuurlijke historie" overziend is het aannemelijk dat de soort oorspronkelijk met stenen voor de Maasdijk is aangevoerd en dat zij de Sint-Pietersberg in de afgelopen halve eeuw heeft gekoloniseerd. Deze lokale uitbreiding van het biotoop van *Balea biplicata* spoort met de gesignaleerde toename van het aantal vindplaatsen van deze soort in heel Nederland (de Bruyne *et al.*, 2003).

***Lucilla scintilla*: een onderduiker?**

In 2006 vonden we in bodemonsters van een heringericht kalkgrasland op de westhelling van de Sint-Pietersberg (Amersfoort coördinaten 175,757 / 315,600) drie juveniele exemplaren van *Helicodiscus singleyanus* (recent hernoemd als *Lucilla scintilla* (Lowe, 1852)). Aan het begin van de 20e eeuw was vrijwel de gehele westflank van de Sint-Pietersberg nog een door schapen begraasd grasland (Van Schaik *et al.*, 1983). In 1984 resteerde van het noordelijke deel van dit gebied tussen struiken en bosopslag slechts een paar kleine open plek-

ken die overwoekerd waren door het gras *Gevinde* kortsteel (*Brachypodium pinnatum*). In de viltlaag van afgestorven grashalmen vonden we toen kleine aantallen van 8 soorten huisjesslakken (*Cochlicopa lubricella*, *Discus rotundatus*, *Vitrina pellucida*, *Nesovitrea hammonis*, *Aegopinella nitidula*, *Oxychilus draparnaudi*, *Clausilia bidentata* en *Trochulus hispidus*). In 1986 zijn over een gebied van ca. 200 bij 40 m de meeste struiken en bomen gekapt en is incidentele begrazing door schapen ingevoerd. Anno 2006 was de begroeiing van dit gebied overwegend laag. Omdat er geen strooisel- of viltlaag aanwezig was moest er meer dan gebruikelijk in de grond worden gewroet om het streefvolume van twee liter bodemonster te verzamelen. Mogelijk daardoor werden de exemplaren van *Lucilla scintilla* gevonden, een soort die ondergronds leeft (Gittenberger *et al.*, 1984; www.natuurcijfers.nl). Begeleidende soorten waren *Cochlicopa lubrica*, *Cochlicopa lubricella*, *Vertigo pygmaea*, *Vallonia excentrica*, *Discus rotundatus* en *Trochulus hispidus*. Het is opvallend dat in de bodemonsters geen enkel exemplaar van *Cecilioides acicula* werd gevonden, een eveneens ondergronds levende soort die steeds op vier andere kalkgraslanden op de Sint-Pietersberg werd gevonden (Lever & Majoor, 1985; Lever en Majoor, 1999). Sinds 1989 werd *Lucilla scintilla* in Limburg ook in Beek, Hulsberg, Meersen, Nuth en Roermond gevonden (persoonlijke mededelingen Stef Keulen en John Hannen).

***Lauria cylindracea*: een immigrant?**

In 2006 vonden we 50 m van het begin van de Ursulinenweg, die vanaf de Lage Kanaaldijk de Sint-Pietersberg op voert (176,576 / 315,877), in bodemonsters 4 exemplaren van *Lauria cylindracea*. Tussen 1981 en 1984 was de soort daar door ons niet aangetroffen. Ze werd gevonden vlakbij een muur met overhangende Klimop (*Hedera helix*), een bekende habitat voor *Lauria cylindracea* (de Bruyne *et al.*, 2003). Begeleidende soorten op deze locatie waren *Carychium tridentatum*, *Cochlicopa lubrica*, *Vertigo pygmaea*, *Vallonia excentrica*, *Merdigera obscura*, *Discus rotundatus*, *Vitrina pellucida*, *Aegopinella nitidula*, *Aegopinella pura*, *Oxychilus cellarius*, *Balea biplicata*, *Clausilia bidentata*, *Trochulus hispidus*, *Cepaea hortensis* en *Helix pomatia*. Er zijn minstens twee mogelijke verklaringen voor het verschijnen van *Lauria cylindracea* op de Sint-Pietersberg. De eerste is verspreiding vanuit de boven de muur gelegen tuin. De soort kan meegevoerd zijn met planten voor die tuin en zich van daaruit naar de vindplaats verspreid hebben. De tweede verklaring zou transport vanuit het vier kilometer zuidelijker gelegen Petit-Lanaye in België kunnen zijn. Op de noordelijke oever van het Albertkanaal aldaar, op ca. 100 m. van zijn aftakking van de Maas, is een terreintje waar een oud fundament ligt en waar bouwmaterialen zijn gestort. Daar komen onder andere *Monacha cartusiana*, *Cernuella neglecta* en *Lauria cylindracea* voor, soorten die men eerder in de duinen zou verwachten dan bij de Sint-Pietersberg.

(eigen waarnemingen en v.w.b. *Lauria cylindracea*: persoonlijke mededeling Stef Keulen). In 2005 werd *Monacha cartusiana* in Maastricht langs de Maaspuntweg op de rechter Maasoever gevonden (persoonlijke mededeling Stef Keulen). Die vondst, en de hier gerapporteerde vondst van *Lauria cylindracea* dichtbij de linker Maasoever, kunnen ook verklaard worden door transport via de Maas of door vogels (Williamson *et al.*, 1959) vanuit dit biotoop in België te veronderstellen. *Lauria cylindracea* is in Nederland vooral bekend uit de duinen (Gittenberger *et al.*, 1984); ze heeft op de Rode lijst de status 'kwetsbaar' (de Bruyne *et al.*, 2003). In het afgelopen decennium werd ze elders in de provincie Limburg in de gemeenten Hulsberg, Merum, Moolenbeek en Noorbeek aangetroffen (persoonlijke mededelingen Stef Keulen en John Hannen).

Conclusie

Intensief zoeken naar slakken in een beperkt gebied dat eerder uitgebreid was geïnventariseerd, zoals in dit voorbeeld de Sint-Pietersberg, kan vondsten opleveren van soorten die daar niet eerder waren aangetroffen. De kolonisatie van de Sint-Pietersberg door *Balea biplicata* na 1950 is tamelijk goed gedocumenteerd. *Lucilla scintilla* en *Lauria cylindracea* werden in 2006 voor het eerst en uitsluitend in bodemonsters van verschillende locaties op de Sint-Pietersberg aangetroffen. Verklaringen voor deze nieuwe vondsten zijn in hoge mate speculatief.

Dankwoord

Wij bedanken de leden Mollusken Studiegroep Limburg, met name Stef Keulen en John Hannen, voor hulp bij determinaties en het beschikbaar stellen van gegevens, de Vereniging Natuurmonumenten voor het verlenen van toestemming voor onze inventarisaties, en de sectie Immunologie van de Capaciteitsgroep Interne Geneeskunde van de Universiteit Maastricht voor de bruikleen van een Wild M8 stereomicroscop.

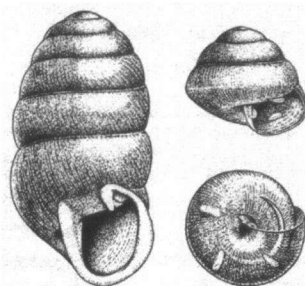
Literatuur

- BENTHEM JUTTING, W.S.S. VAN (1927): Lijst van gemeenten als vindplaatsen van Nederlandsche mollusken. - Tijdschrift der Nederlandsche Dierkundige Vereeniging, 20: 3-16.
- BENTHEM JUTTING, W.S.S. VAN (1947): Lijst van gemeenten als vindplaatsen van Nederlandsche mollusken. - Basteria, 11: 54-87.
- BRUYNE, R.H. DE, H. WALLBRINK & A. GMELIG MEYLING (1983): Bedreigde en verdwenen land- en zoetwaterslakken in Nederland (Mollusca). - Leiden: European Invertebrate Survey / Heemstede: Stichting Anemoon.
- GITTENBERGER, E., W. BACKHUYNS & TH.E. RIPKEN (1984): De landslakken van Nederland. - Utrecht (KNNV): 184 pp.
- LEVER, A.J. (1983): De St. Pietersberg heeft zijn tol betaald. In: D.C. VAN SCHAIK *et al.*: De Sint Pietersberg. Met een aanvullend gedeelte van 1938-1983. Thorn: Ef & Ef: 398-404.
- LEVER A.J. & G.D. MAJOOR (1985): De huisjesslakken van

- de kalkgraslanden van de Sint Pietersberg (Maastricht). - Natuurhistorisch Maandblad, 74: 123-128.
- LEVER A.J. & G.D. MAJOOR (1987): De huisjesslakken-fauna van de Sint Pietersberg bij Maastricht. - Natuurhistorisch Maandblad, 76: 190-200.
- LEVER A.J. & G.D. MAJOOR (1999): Achteruitgang van de huisjesslakkenfauna op de kalkgraslanden van de Sint Pietersberg. - Natuurhistorisch Maandblad, 88: 113-116.
- MAJOOR, G.D. & A.J. LEVER (1989): De huisjesslakken-fauna langs Maas en Jeker ter hoogte van de Sint-Pietersberg bij Maastricht. - Natuurhistorisch Maandblad, 78: 131-136.
- MAJOOR, G.D. & A.J. LEVER (2003): De Tandloze korfslak op de Sint-Pietersberg en Cannerberg bij Maastricht. - Natuurhistorisch Maandblad, 92: 71-75.
- NATUURCIJFERS.NL: internet site geraadpleegd op 16 juni 2007.
- REGTEREN ALTENA, C.O. VAN (1932a): De landslakken van de provincie Limburg. - Natuurhistorisch Maandblad, 21: 107-108.
- REGTEREN ALTENA, C.O. VAN (1932b): De landslakken van de provincie Limburg (slot). - Natuurhistorisch Maandblad, 21: 118-124.
- REGTEREN ALTENA, C.O. VAN (1958): De landslakken van de Sint-Pietersberg. - Natuurhistorisch Maandblad, 47: 86-98.
- SCHAIK, D.C. VAN (samensteller) (1938): De Sint Pietersberg. Maastricht: Leiter-Nypels: 391 pp.
- UBAGHS, C. (1883): Mollusques terrestres et fluviatiles des environs de Maestricht. - Bulletin de la Société Royale Malacologique de Belgique, XXVIII: 3-8.
- WILLIAMSON, K., J.L.F. PARSLow & S.P. DANCE (1959): Snails carried by birds. - Bird Migration, 1: 91-93.

Adressen van de auteurs:

G.D. Majoor
Jekerschans 12
6212 GJ Maastricht
g.majoor@oifdg.unimaas.nl
&
J.J. Lever
Lamstraat 55
3523 RV Utrecht
jellelever@gmail.com
&
G.A. de Groot
Jan van den Doemstraat 4
3515 XR Utrecht
arjendegr@hotmail.com
&
A.J. Lever
Prinsenlaan 2
6721 EC Bennekom
hepar@xs4all.nl

LAURIA CYLINDRACEA (DA COSTA, 1778).